

УДК 37.091.12:36-051

**КРИТЕРІАЛЬНО-РІВНЕВА ХАРАКТЕРИСТИКА СФОРМОВАНOSTІ
СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ**

Лісовець О. В.

У статті розглядається актуальна проблема розробки методичного інструментарію для оцінювання сформованості соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти. Визначено критерії оцінювання соціально-правової компетентності і подано їх характеристику за окремими показниками. До основних критеріїв віднесено: критерій соціально-правової спрямованості, критерій соціально-правової інформованості, критерій соціально-правової активності, критерій соціально-правової самооцінки. Конкретизація основних показників кожного з критеріїв робить можливим відстеження динаміки сформованості у студента соціально-правової компетентності відносно її базових структурних компонентів (мотиваційно-ціннісного, когнітивного, функціонально-діяльнісного, рефлексивно-оцінного). Ступінь розвитку того чи іншого показника характеризує рівень сформованості соціально-правової компетентності, визначення якого є важливою складовою діагностичної стадії наукового дослідження. Виділено такі рівні соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників: низький, середній, достатній, високий. Представлений комплекс критеріїв, показників і рівнів сформованості соціально-правової компетентності майбутнього соціального працівника є необхідною умовою і вихідним етапом в організації процесу діагностики сформованості даної складової професійної компетентності.
Ключові слова: оцінювання, критерії, рівні, показники, соціально-правова компетентність.

В статье рассматривается актуальная проблема разработки методического инструментария для оценки сформированности социально-правовой компетентности будущих социальных работников в условиях университетского образования. Определены критерии оценки социально-правовой компетентности и представлена их характеристика по отдельным показателям. Выделены уровни социально-правовой компетентности будущих социальных работников.
Ключевые слова: оценка, критерии, показатели, уровни, социально-правовая компетентность.

The article deals with the actual issue of methodological tools development for evaluating the formation of social and legal competence of social workers in university education. The criteria for assessing social and legal competence are determined and their characteristics according to individual indicators are presented. The main criteria are: the criterion of social and legal orientation, the criterion of social and legal awareness, the criterion of social and legal activity, the criterion of social and legal self-esteem. Specifying the main indicators of each of the criteria makes it possible to track the dynamics of the student's socio-legal competence in relation to its basic structural components (motivational-value, cognitive, functional-activity, reflexive-evaluation). The degree of development of this or that indicator characterizes the level of formation of social and legal competence, the definition of which is an important component of the diagnostic stage of scientific research. The following levels of social and legal competence of future social workers are identified: low, medium, sufficient, high. The presented set of criteria, indicators and levels of social and legal competence of the future social worker is a necessary condition and the initial stage in the organization of the process of diagnosing the formation of this component of professional competence.
Key words: evaluation, criteria, levels, indicators, social and legal competence.

Постановка проблеми. Сучасна професійна підготовка фахівців соціальної сфери здійснюється на засадах компетентнісного підходу, упровадження якого в систему університетської освіти сприяє покращенню взаємодії з ринком праці, підвищенню конкурентоспроможності фахівців, оновленню змісту, методології та освітнього середовища. Звідси посилюється увага і до результату підготовки – професійної компетентності фахівця, визначення сформованості якої можливе лише за допомогою комплексу критеріїв, показників і рівнів, що слугуватимуть конкретними ознаками оцінки світоглядної позиції, здатності і готовності випускника університету до виконання багатопланової діяльності у сфері соціальної роботи. Тому, звертаючись у контексті нашого дослідження до проблеми формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників, ми враховували, що вимірювання результативності педагогічних явищ, оцінювання ефективності, продуктивності інновацій є найбільш відповідальним етапом дослідно-експериментальної роботи. Відповідно питання розробки критеріїв та показників для визначення рівня соціально-правової компетентності є важливим і актуальним в межах професійної підготовки студентів – майбутніх соціальних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різномасштабні питання, пов'язані з визначенням і осмисленням критеріїв, показників та рівнів готовності студентів до професійної діяльності, висвітлюються у працях вітчизняних і зарубіжних учених (Н. Гузій, О. Дубасенюк, І. Зязюн, Н. Кузьміна, В. Луговий, А. Маркова, В. Огнев'юк, М. Струнін та ін.). Наукові дослідження, у яких розглядається критеріально-рівнева характеристика сформованості соціально-правової компетентності студентів (Т. Волох, Б. Іралін, Я. Кічук, А. Коротун, Г. Хасанова та ін.), підтверджують факт варіативності пропозованих критеріїв та рівнів, а тому проблема оцінювання сформованості соціально-правової компетентності особистості залишається актуальною для сучасної теорії та практики підготовки майбутніх соціальних працівників.

Мета статті полягає у представленні розробленої системи критеріїв, показників та рівнів сформованості соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти.

Виклад основного матеріалу. Підходячи до питання розробки критеріїв і показників соціально-правової компетентності майбутнього соціального працівника, ми виходили з тих позицій, що формування і практичне застосування уніфікованої, продуманої, обґрунтованої критеріальної бази є важливим етапом наукового дослідження, який дозволяє оцінювати педагогічні процеси і явища. При цьому ми опирались на результати проведеного теоретичного аналізу феномена "соціально-правова компетентність соціального працівника" та її структури, на історико-педагогічні, філософсько-світоглядні та психолого-педагогічні аспекти процесу формування соціально-правової компетентності у студентів – майбутніх соціальних працівників. Зрозуміло, що виявити рівень її сформованості можливо лише з визначенням переліку оцінюваних об'єктів – характеристик індивідуальних освітніх досягнень, системна сукупність яких достатньою мірою характеризує якість підготовки фахівця в цілому і може бути представлена у вигляді системи критеріїв та показників якості підготовки [5, с. 24]. А тому кожна ознака чи сукупність ознак, які характеризують сформованість тих чи інших соціально-правових компетенцій і в цілому соціально-правової компетентності, ми маємо представити відповідними критеріями. Разом з тим ми враховуємо, що до визначення критеріїв оцінювання досліджуваного явища висуваються певні вимоги: об'єктивність, надійність і простота виміру критеріїв, компактність, зручність при практичному використанні, можливість оцінити явище у його цілісності, поєднання кількісних і якісних методів оцінки, зрозумілість не тільки для фахівця, але й для суб'єкта оцінювання, прогностичність, що дозволяє не лише оцінити наявний рівень сформованості якості, але й розглядати її у динаміці [6, с. 239].

Отже для розробки процедурних питань щодо моніторингу сформованості соціально-правової компетентності у студентів – майбутніх соціальних працівників ми вважаємо за необхідне визначити певну сукупність критеріїв, за якими можливо діагностувати рівень сформованості соціально-правової компетентності. Розглядаючи критерій як провідну сутнісну ознаку, яка повинна відображати закономірності процесу становлення особистості соціального працівника, пов'язані зі специфікою

його професійної діяльності та соціально-правовою складовою його професійної компетентності, нами було виділено:

критерій соціально-правової спрямованості, який відображає професійний інтерес студента до соціально-правової діяльності, його потребу в розвитку соціально-правової компетентності, спрямованість на даний вид професійної діяльності;

критерій соціально-правової інформованості, який визначає рівень набуття правових знань із фахових дисциплін, розуміння сутності та механізмів соціально-правового захисту особистості, володіння правовими ресурсами соціальної роботи;

критерій соціально-правової активності, який показує рівень сформованості та практичного застосування умінь і навичок у межах визначених соціально-правових компетенцій, методично-інструментальну готовність вирішення різних проблем і ситуацій соціально-правової спрямованості;

критерій соціально-правової самооцінки, який дозволяє виявити здатність студента до соціально-правового аналізу професійної діяльності та самооцінки соціально-правової компетентності як запоруки самореалізації та постійного самовдосконалення у професійній діяльності.

Для здійснення якісної та кількісної характеристики зазначених критеріїв, розкриття їх сутності та змісту ми маємо визначити та конкретизувати основні показники кожного з критеріїв, що зробить можливим відстеження динаміки сформованості у студента соціально-правової компетентності відносно її базових структурних компонентів (мотиваційно-ціннісного, когнітивного, функціонально-діяльнісного, рефлексивно-оцінного). При цьому ми обов'язково маємо враховувати той факт, що аналіз одних і тих же експериментальних даних одночасно може надавати інформацію для характеристики різних показників, а інколи навіть і різних критеріїв. А тому подана у табл. 1 характеристика критеріїв діагностики сформованості кожного з компонентів має достатньо умовний розподіл, що пояснюється внутрішньою структурною цілісністю компонентів соціально-правової компетентності, їх взаємозалежністю та взаємопроникненням.

Таблиця 1

Характеристика критеріїв діагностики соціально-правової компетентності майбутнього соціального працівника

Компоненти	Критерії сформованості	Показники вияву
Мотиваційно-ціннісний	Соціально-правова спрямованість	<ul style="list-style-type: none"> • професійний інтерес до роботи у сфері соціально-правового захисту; • усвідомлення цінності та важливості нормативно-правового інструментарію у професійній діяльності; • можливість самореалізації в даній сфері соціальної роботи; • потреба в оновленні і збагаченні власного досвіду правореалізаційної, правозахисної діяльності; • намагання сприяти вирішенню соціально-правових проблем у соціумі
Когнітивний	Соціально-правова інформованість	<ul style="list-style-type: none"> • загальноправова і професійно-правова грамотність; • якість знань у межах визначених соціально-правових компетенцій; • вияв інтелектуальної ініціативи у правоосвітньому самовдосконаленні

Продовження таблиці

Функціонально-діяльнісний	Соціально-правова активність	<ul style="list-style-type: none"> • сформованість умінь і навичок у межах визначених соціально-правових компетенцій; • здатність планувати і організовувати соціально-правову діяльність; • методично-інструментальна готовність до вирішення різних проблем і ситуацій соціально-правової спрямованості; • наявність професійно значущих якостей особистості, що дозволяють успішно реалізовувати професійні функції
Рефлексивно-оцінний	Соціально-правова самооцінка	<ul style="list-style-type: none"> • здатність аналізувати, оцінювати процес і результати власної професійної діяльності у соціально-правовому аспекті; • здатність до самооцінки соціально-правової компетентності; • ступінь задоволення самореалізацією у соціально-правовій діяльності; • відкритість до інновацій у соціально-правовій сфері.

Як бачимо з табл. 1, для кожного критерію соціально-правової компетентності ми визначили основні показники, які фіксують певний стан або ступінь розвитку відповідного критерію та характеризують його сформованість. Ці показники відображають конкретні властивості та ознаки соціально-правової компетентності та є засобом накопичення кількісних і якісних даних для критеріального узагальнення. Ми враховуємо, що критерій і показник тісно взаємопов'язані: оскільки науково обґрунтований вибір критерію значною мірою зумовлює правильний вибір системи показників, а якість показника залежить від того, наскільки він повно і об'єктивно характеризує прийнятий критерій [7, с. 310].

Ступінь розвитку того чи іншого показника характеризує *рівень сформованості* соціально-правової компетентності, визначення якого є важливою складовою діагностичної стадії наукового дослідження. Зрозуміло, що чим вищим є рівень соціально-правової компетентності фахівця, для якого правореалізаційна, охоронно-захисна ролі є професійно значущими, тим менше виникає конфліктних ситуацій, тим більша ефективність і результативність професійної діяльності. Аналіз наукової літератури [1; 3; 4] показує, що здебільшого науковці зупиняються на 3-рівневому визначенні сформованості соціально-правової компетентності:

- 1-й рівень – початковий, адаптивний, інтуїтивно-репродуктивний;
- 2-й рівень – середній, продуктивно-виконавчий, усвідомлено-репродуктивний;
- 3-й рівень – високий, креативний.

Зазначимо, що саме для третього рівня характерні як висока мотивація, активність і міцні знання соціального працівника, так і його здатність до самоаналізу, самовдосконалення. Це особливо важливо з огляду на те, що соціально-правова компетентність не є постійним і незмінним конструктом, вона має розвиватися, оскільки змінюється законодавство, з'являються нові підходи, впроваджуються інноваційні форми і методи роботи з клієнтами тощо.

У контексті проблематики нашого дослідження з огляду на специфіку підготовки соціальних працівників у аспекті формування соціально-правової компетентності, а саме наявності різних векторів підготовки (базової бакалаврської та спеціалізованої бакалаврської або магістерської), ми вважаємо за доцільне окремо виділити достатній (належний, базовий) рівень та високий (спеціалізований, професійно-наближений) рівень сформованості соціально-правової компетентності. Тим паче, що такий підхід узгоджується з моделлю формування професійної компетентності в процесі навчання (Д. О'Коннор, С. Дружилов), яка включає чотири стадії сформованості компетентності: несвідома некомпетентність, свідомо некомпетентність, свідомо компетентність, безсвідома компетентність [2, с. 33]. Це дозволяє

розглядати нам процес формування соціально-правової компетентності як перехід між чотирма рівнями: низький → середній → достатній → високий.

Виходячи з цього, відповідно до ступеня прояву у студентів мотивів, знань, умінь та навичок і згідно з визначеними компонентами, критеріями і показниками, ми виділяємо наступні рівні сформованості соціально-правової компетентності студентів – майбутніх соціальних працівників:

- *низький* рівень (несформованість основних соціально-правових компетенцій, відсутність професійної спрямованості до роботи у сфері соціально-правового захисту);
- *середній* рівень (наявність окремих соціально-правових компетенцій, нестійка професійна спрямованість, визнання необхідності і здатності до роботи у сфері соціально-правового захисту);
- *достатній* рівень (сформованість основних соціально-правових компетенцій, чітко виражена професійна спрямованість, усвідомлення важливості, готовність і здатність самостійно організувати професійну діяльність у сфері соціально-правового захисту);
- *високий* рівень (сформованість системи соціально-правових компетенцій, стійкий інтерес і спрямованість на роботу у сфері соціально-правового захисту, здатність виконувати складні завдання у професійній діяльності, відповідальність за своєчасне й компетентне розв'язання соціально-правових питань, творчий, креативний підхід у роботі).

У межах нашого дослідження ми здійснили критеріальну характеристику кожного з рівнів та застосували 5-бальну шкалу їх визначення. Тому діагностування відповідних показників критеріїв ми здійснювали з розрахунку 1–5 балів, що дозволяє вивести середній бал (від 1 до 5) по кожному з критеріїв, а також розрахувати значення комплексного критерію як інтегрального індикатора рівня сформованості соціально-правової компетентності студента. Слід вказати, що при інтегральній оцінці, коли агрегуються результати оцінювання (оцінки) окремих кількісних і якісних параметрів стану явища, виникає проблема отримання достовірної інформації, оскільки повинні бути науково обґрунтовані й експериментально апробовані: методики отримання кількісних оцінок, вербально-числова шкала переведення кількісних оцінок в якісні, методика агрегування якісних оцінок і отримання інтегральної оцінки [5, с. 26]. Тому комплексний критерій соціально-правової компетентності студента передбачає застосування вказаних алгоритмів допустимих перетворень оцінок з приведенням кількісних індикаторів оцінюваних характеристик до їх якісних аналогів з подальшим їх узагальненням у поєднанні з іншими якісними оцінками.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, представлений комплекс критеріїв, показників і рівнів сформованості соціально-правової компетентності майбутнього соціального працівника є необхідною умовою і вихідним етапом в організації процесу діагностики сформованості даної складової професійної компетентності. Подальші дослідження у цьому аспекті пов'язуються з добором необхідного діагностичного інструментарію, який дозволить об'єктивно оцінити сформовану соціально-правову компетентність випускника як цілісне новоутворення.

Література

1. Волох Т. С. Развитие социально-правовой компетентности будущего учителя: на материале педагогических дисциплин : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / Волох Тамара Сергеевна. – Омск, 2006. – 182 с.
2. Дружилов С. А. Обучение и стадии профессиональной компетентности / С. А. Дружилов // Непрерывное образование как условие развития творческой личности : сб. по материалам Фестиваля педагогического творчества, 28–29 авг. 2000 г. – Новокузнецк : ИПК, 2001. – С. 32–33.
3. Кічук Я. В. Теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутнього соціального педагога в умовах університетської педагогічної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Кічук Я. В. ; ДЗ "Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського". – Одеса, 2010. – 375 с.

4. Коротун А. В. Правовая компетенция социального педагога: теория и практика формирования в вузе : монография / А. В. Коротун ; М-во образования и науки РФ, Федеральное гос. бюджетное образовательное учреждение высш. проф. образования "Уральский гос. пед. ун-т", Ин-т социального образования. – Екатеринбург : Ажур, 2014. – 210 с.

5. Пермяков О. Е. Диагностика формирования профессиональных компетенций : монография / О. Е. Пермяков, С. В. Менькова. – М. : ФИРО, 2010. – 114 с.

6. Пряжников Н. С. Психологический смысл труда : учеб. пособ. / Н. С. Пряжников. – М. : Институт практической психологии ; Воронеж : НПО "МОДЭК", 1997. – 352 с.

7. Семенов А. К. Основы менеджмента : учебник / А. К. Семенов, В. И. Набоков. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательско-торговая корпорация "Дашков и К°", 2010. – 6 с.